

Максим Ігошин,

кандидат економічних наук,

доцент кафедри міжнародного права та галузевих правових дисциплін

Київського університету права Національної академії наук України

ORCID: 0009-0009-4368-3124

Анастасія Майорова,

магістрант спеціальності «Міжнародне право»

Київського університету права Національної академії наук України

ORCID: 0009-0003-8346-490X

DOI <https://doi.org/10.32782/2306-9082/2025-57-6>

УДК 341.3

Класифікація геноцидного зґвалтування як гендерно-обумовленого насильства у міжнародних збройних конфліктах

Постановка проблеми геноцидного зґвалтування як специфічного виду гендерно-обумовленого насильства у міжнародних збройних конфліктах. За статистичними даними Організації Об'єднаних націй (далі – ООН), одна з трьох жінок у світі стає жертвою насильницьких дій у різних проявах за свого життя. Найбільш негативним чинником, що запускає прогресування насильства проти жінок є нестабільні умови, серед яких військові конфлікти,

вимушені переміщення та стихійні лиха[1]. Одним із найпоширеніших видів гендерно-обумовленого насильства (далі – ГОН) у контексті збройного конфлікту є сексуальне насильство. Даний вид насильства включає різноманітні форми: зґвалтування, примусові проституцію, вагітність або стерилізацію, а також будь-які інші форми сексуального насильства щодо жінок.

Ключовим у дослідженні ГОН у збройних конфліктах є мета такого

діяння, що перетворює дії агресора з окремих випадків кримінальних злочинів на одну зі стратегій ведення війни. Метою сексуального насильства у такому контексті стає залякування певної етнічної групи, що є не лише проявом влади агресора, а й намаганням штучно виселити місцеве населення з певної території, а також може мати за ціль навіть знищення етнічної групи, зважаючи на типовий рівень народження дітей після жорстоких систематичних зґвалтувань на певній ізольованій території, найбільш яскравим прикладом чого є воєнні дії в колишній Югославії, Руанді, Судані, Конго [2]. За своїми ознаками систематичне сексуальне насильство під час збройних конфліктів межує з поняттям геноциду та породжує виникнення такої особливої форми кримінально-караного діяння як геноцидне зґвалтування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, що стосуються геноцидного зґвалтування як специфічного виду гендерно-обумовленого насильства у міжнародних збройних конфліктах. Проблема ГОН під час збройних конфліктів, зокрема сексуального насильства, присвячені дослідження як вітчизняних, так і зарубіжних авторів. Наукові розроблення, що стосуються цієї теми представлені за авторства: Грицанюк В.Г., Джоунс А., ДеБруе А., Дзигар Д.С., Заворотько І.Г., Камардіна Ю.В., Мак-Кінон К., Політова А.С., Шварц С.

На нашу думку, більшість досліджень не враховують диференціації поняття «геноцидне зґвалтування», зупиняючись на висвітленні сексуального насильства як воєнного злочину та в контексті ретроспективи ряду судових рішень міжнародних трибуналів з визнання сексуального насильства під час збройної агресії складовою геноциду або злочином проти людяності, а також характеризують проблеми ГОН у цілому. Водночас, неналежно

мало уваги приділяється факторам класифікації даного виду насильства як розширення поняття геноциду як такого.

Метою цієї статті є дослідження особливостей класифікації геноцидного зґвалтування як особливого виду ГОН у міжнародних збройних конфліктах, проблема категоризації «геноцидного зґвалтування».

Для досягнення мети наукового дослідження, необхідне вирішення наступних **завдань**:

– дослідити поняття та класифікацію ГОН у контексті міжнародного гуманітарного права;

– проаналізувати юридичні наслідки сексуального насильства як форми ГОН під час міжнародних збройних конфліктів;

– визначити взаємозв'язок між гендерно вмотивованими зґвалтуваннями під час збройних конфліктів і геноцидом у формі поняття «геноцидне зґвалтування»;

Викладення основного матеріалу. ГОН є явищем, що напряму порушує основоположні права людини та концептуальні уявлення про них, оскільки включає різновекторні прояви фізичного, сексуального, психологічного, економічного насильства, що виникає на дискримінаційних засадах, а саме спрямоване на особу через її гендерну приналежність або гендерну ідентичність. Аналіз сутності та визначення ГОН у міжнародному праві дозволяє краще зрозуміти причини та наслідки цього явища і розробити ефективні механізми його попередження.

Вперше дефініцію ГОН було окреслено в Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (далі – CEDAW) у 1979. У Генеральній рекомендації № 19 (1992) Комітету CEDAW це поняття визначено як «насильство, спрямоване на жінку через її стать або таке, що непропорційно зачіпає жінок». Це визначення акцентує увагу на структурній

дискримінації, яка є основою ГОН [3]. Європейська конвенція про запобігання та боротьбу з насильством щодо жінок і домашнім насильством від 2011 року (далі – Стамбульська конвенція) розширює визначення, наголошуючи на історично нерівних владних відносинах між чоловіками та жінками. Згідно зі статтею 3 Стамбульської конвенції, ГОН визначається як «насильство, яке є проявом дискримінації жінок та порушенням прав людини» [4].

ГОН у своїй соціальній сутності об'єднує варіативні патріархально санкціоновані поведінки, дії, що спрямовані на людей, у першу чергу, через їхній гендер. Примітним є те, що цей вид насильства не лише порушує фізичну та психологічну недоторканність – це комплексне поняття, що здійснює вплив на права жінок загалом: громадянські, політичні, економічні, соціальні та культурні права, а також права на мир і розвиток, які відносяться до прав третього покоління. ГОН та його наслідки є продовжуваними в часі завдяки своєму впливу на одиницю та суспільство загалом, адже, як результат, створює перешкоди для особистого і професійного розвитку, активної участі в житті суспільства. Найбільш ілюстративними є такі прояви ГОН під час воєнних конфліктів [5, с. 90–96].

Наразі немає юридичного закріплення сексуального насильства проти жінок складовою геноциду. Водночас, стать або гендер не належать до класифікації груп, проти яких можуть вчинятися геноцидальні дії. Відповідно до положень ст. 2 Конвенції про запобігання геноциду і покарання за нього, ухваленої ООН у 1948 р., геноцидом є дії, які здійснюються з наміром знищити, цілком або частково, національну, етнічну, расову або релігійну групу як таку [6]. Міжнародні трибунали по Руанді та колишній Югославії, практика Міжнародного

кримінального суду у процесі доведення вчинення геноциду на тій чи іншій території неодноразово вказували на роль сексуального насильства проти жінок, коли воно стають не ізольованими окремими злочинами, не опортунізмом, а повномасштабним засобом для ведення війни та знищення й насильницького переміщення населення [7].

Однак питання класифікації сексуального ГОН у збройних конфліктах і проблеми судового доказування таких випадків існують не лише в теоретичній ретроспективній площині – російсько-українська війна, починаючи з окупації Донецької та Луганської областей, закінчуючи повномасштабною агресією РФ, актуалізує питання сексуального насильства як однієї з тактик агресора в українському середовищі. Задля справедливого притягнення РФ до відповідальності, зокрема, за акт, що становить геноцид, необхідне комплексне обґрунтування складових геноциду відносно українського контексту. Опитування та збір свідчень постраждалих від сексуального насильства під час війни є важкою задачею для правоохоронців і правозахисників, адекватні та актуальні протоколи все ще не розроблено, однак існуючі дані щодо звільнених від російських окупантів міст, дають підстави стверджувати, що останні використовують сексуальне насильство як стратегію ведення війни [8].

Слід зазначити, зважаючи на специфіку роботи з постраждалими від сексуального насильства, постає сумнів у можливості збору достатньої для доведення факту злочину проти людяності кількості матеріалів, адже ключовою у цій категорії злочинів є їхня масовість. Водночас, фундаментальною складовою геноциду є наявність наміру, а не результативність дій і їхнє поширення. Потреба в зміні теоретичної класифікації ГОН, вчиненого під час збройних конфліктів, полягає

в розбіжностях характеру та природи такого насильства та подібного, здійсненого в мирний час. Провідними ознаками в такому випадку є не лише спрямованість, а й жорстокість, агресивність, спосіб вчинення в поєднанні з катуванням, неналежними умовами утримання [9].

Зазначене наразі стратегічно вимагає інтенсифікації дослідження питання ГОН у правовому полі з метою розробки нових алгоритмів забезпечення виявлення випадків сексуального насильства під час воєнних дій, реагування та притягнення до відповідальності в міжнародних судових установах. У контексті справедливого та ефективного покарання постає питання перекваліфікації певних видів сексуального насильства під час воєнних дій з категорій воєнних злочинів, злочинів проти людяності в окремий вид геноциду.

Переважно сексуальне насильство під час збройних конфліктів ідентифікується як злочин проти людяності. Відповідно до ст. 7 п. 1 Римського статуту Міжнародного кримінального суду, «злочин проти людяності» означає будь-яке з таких діянь, коли вони вчиняються в рамках широкомасштабного або систематичного нападу, спрямованого проти будь-якого цивільного населення, і такий напад вчиняється усвідомлено. Зокрема, до категорії таких виокремлено гвалтування, сексуальне рабство, примусення до проституції, примусова вагітність, примусова стерилізація чи будь-яка інша подібна за тяжкістю форма сексуального насильства [10]. Однак у такому варіанті сексуальне насильство розглядається або як ізольований злочин, або як один із багатьох проявів, що нівелює соціальну значущість такого діяння в масштабах збройної агресії.

У західній правовій доктрині вже існує сучасний дискурс зв'язку між зґвалтуванням і геноцидом, а також їхню взаємодію з гендерним

фактором. Більш того, деякі дослідники використовують термін «gendercide» – штучний неологізм на позначення геноцидного зґвалтування, прямого відповідника якому в українському полі немає. Це відносно новий термін, який використовується для аналізу геноциду через призму гендеру та дослідження становища певної статі в межах геноцидальних кампаній, та акцентує увагу на тому, що жінки стають жертвами геноцидних дій через дуальність свого статусу: як членкині групи та як представниці жіночого гендеру [11, с. 185–211]. Як і поняття ГОН, геноцидне зґвалтування підкреслює умови, в яких акт надміру впливає на певний гендер.

Засудження злочину потребує його належної ідентифікації, і у випадку геноцидного зґвалтування цей ключовий перший крок ще не було здійснено. Чітке включення зґвалтування до складу геноциду відіграє вирішальну роль у його визнанні та ефективній боротьбі з цим злочином. Розширення визначення геноциду шляхом класифікації зґвалтування як акту геноциду стане суттєвим кроком уперед у визнанні унікальної природи геноцидного зґвалтування як окремої форми насильства.

Визначення зґвалтування як геноцидального акту має ключове значення для його відмежування від інших форм насильства, особливо у випадках, коли такі злочини взаємопов'язані та переплітаються, що часто спостерігається в умовах геноциду. Це питання набуває особливої актуальності у контексті збройної агресії проти України. Юридична кваліфікація зґвалтувань, вчинених під час міжнародних конфліктів, може відповідати всім ознакам, які характеризують акти геноциду [12].

Висновки. Таким чином, вважаємо необхідним визначити наступні висновки нашого наукового дослідження, щодо класифікації геноцидного зґвалтування як специфічного

виду ГОН у міжнародних збройних конфліктах.

ГОН у контексті збройних конфліктів набуває особливої ваги та жорстокості, виступаючи не лише як інструмент індивідуального пригнічення, а як системна стратегія ведення війни, що використовується з політичних, етнічних, національних або релігійних мотивів. Особливо це стосується такого феномену, як геноцидне згвалтування, що має не лише тілесні чи психологічні наслідки, але й несе загрозу існуванню цілого народу чи соціальної групи. Проведене дослідження підтверджує, що сексуальне насильство під час збройних конфліктів, яке здійснюється із ціллю знищення певної групи населення, повинне бути чітко визначене як акт геноциду.

Застосування сексуального насильства як стратегічного інструмента у війнах, особливо в рамках системного переслідування певних етнічних або національних груп, свідчить про необхідність перегляду усталених правових підходів. Міжнародні судові інституції, такі як Трибунали з питань геноциду в Руанді та колишній Югославії, уже визнали геноцидний характер згвалтування в окремих випадках. Однак, на загальноноормативному рівні, досі відсутнє закріплення згвалтування як окремої категорії геноцидного акту, що створює суттєві труднощі в кваліфікації злочинів та у забезпеченні справедливого судочинства.

Наявні міжнародно-правові акти, зокрема Римський статут та Конвенція про запобігання геноциду, містять значні прогалини щодо ГОН. Це підкреслює потребу в оновленні міжнародного законодавства, зокрема в розширенні переліку дій, що можуть бути визнані геноцидними. Інтеграція поняття геноцидного згвалтування у правову практику сприятиме усуненню юридичних колізій та дозволить

забезпечити більш повний захист постраждалих.

Враховуючи динамічні трансформації сучасних збройних конфліктів, особливо у випадку російсько-української війни, постає гостра необхідність адаптації міжнародного права до нових викликів. Сексуальне насильство, яке фіксується на деокупованих територіях України, виявляє ознаки системності, свідомої організації та цілеспрямованості проти українського населення, що відповідає критеріям геноциду, передбаченим у міжнародних правових актах. У цьому контексті класифікація таких дій виключно як воєнних злочинів чи злочинів проти людяності є недостатньою та несправедливою.

Окрема увага має бути приділена методології збору доказів у справах про сексуальне насильство. Через стигматизацію, страх, психологічну травму й недостатній рівень довіри до інституцій, постраждалі часто не повідомляють про факти злочинів. У результаті це ускладнює юридичне доведення, особливо в категорії геноцидних дій. Саме тому необхідним є впровадження чутливих протоколів розслідування, які би враховували психологічні, етичні та процесуальні аспекти роботи з жертвами ГОН.

Включення згвалтування як окремої шостої категорії геноцидальних дій у міжнародне право сприятиме кращому виявленню, розслідуванню та покаранню таких злочинів. Це дозволить покращити захист жертв та запровадити ефективні механізми запобігання ГОН у збройних конфліктах. Це рішення має не лише юридичне, але й глибоке етичне, соціальне та політичне значення, що дозволить посилити відповідальність агресора, відновити гідність жертв і зміцнити механізми запобігання подібним злочинам у майбутньому.

Отже, необхідним є подальший розвиток теоретичних та правових

аспектів визначення ГОН у воєнних умовах, створення спеціалізованих міжнародних норм щодо сексуального насильства як злочину геноциду, а також розробка ефективних механізмів притягнення до відповідальності винних у його вчиненні.

Список використаних джерел

1. Women of the world, unite! URL: <https://interactive.unwomen.org/multimedia/timeline/womenunite/en/index.html#/> (дата звернення: 11.03.2025)
2. Brouwer A.M. Supranational Criminal Prosecution of Sexual Violence: The ICC and the Practice of the ICTY and the ICTR. 2005. URL: https://www.researchgate.net/publication/237140130_Supranational_Criminal_Prosecution_of_Sexual_Violence_The_ICC_and_the_Practice_of_the ICTY_and_the ICTR (дата звернення: 11.03.2025)
3. UN Committee on the Elimination of Discrimination Against Women (CEDAW), CEDAW General Recommendation No. 19: Violence against women. 1992. URL: <https://www.refworld.org/legal/resolution/cedaw/1992/en/96542> (дата звернення: 11.03.2025)
4. Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence. Council of Europe Treaty Series No. 210. URL: <https://rm.coe.int/168008482e> (дата звернення: 11.03.2025)
5. Заворотько І.Г. Генеза заборони вчинення сексуального і гендернообумовленого насильства, пов'язаного з конфліктом, у міжнародному гуманітарному праві. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2020. № 1. С. 90-96. URL: https://journal-vjhr.sk/wp-content/uploads/2021/01/Vyshegrad-1_2020_Tom-4.pdf (дата звернення: 11.03.2025)
6. Convention on the prevention and punishment of the crime of genocide. United Nations Audiovisual Library of International Law. 2008. URL: https://legal.un.org/avl/pdf/ha/cprcg/cprcg_ph_e.pdf (дата звернення: 11.03.2025)
7. Ackerman J., O'Sullivan E. Practice and Procedure of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia: With Selected Materials from the International Criminal Tribunal for Rwanda. Kluwer Law International. 2000. URL: https://arizonaprimo.hosted.exlibrisgroup.com/permalink/f/p5944r/01UA_ALMA21488003610003843 (дата звернення: 11.03.2025)
8. Report of the Independent International Commission of Inquiry on Ukraine. 2023. URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/hrbodies/hrcouncil/coiukraine/A-78-540-AEV.pdf> (дата звернення: 11.03.2025)
9. Schwartz S. Wartime Sexual Violence as More than Collateral Damage: Classifying Sexual Violence as Part of a Common Criminal Plan in International Criminal Law. *UNSW Law Journal* 40(1). 2017. URL: <https://doi.org/10.53637/LCCM3260> (дата звернення: 11.03.2025)
10. Римський статут Міжнародного кримінального суду. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 11.03.2025)
11. Jones A. Gendercide and genocide. *Journal of Genocide Research*, 2(2). 2000. с. 185–211. <https://doi.org/10.1080/713677599> (дата звернення: 11.03.2025)
12. Stavrou C. Genocidal rape: unum crimen sine lege Recognising rape as an act of genocide. *Global Campus Europe: EMA*. 2023. URL: <http://dx.doi.org/10.25330/2616> (дата звернення: 11.03.2025)

Ігошин М. М., Майорова А. А. Класифікація геноцидного зґвалтування як гендерно-обумовленого насильства у міжнародних збройних конфліктах

Досліджується явище геноцидного зґвалтування як окремої форми гендерно-обумовленого насильства в умовах міжнародних збройних конфліктів. У ній розглядаються правові аспекти кваліфікації цього злочину відповідно до норм міжнародного права. Увагу приділено розмежуванню між геноцидним зґвалтуванням та іншими формами воєнних злочинів і злочинів проти людяності. Обґрунтовується необхідність включення

зґвалтування як окремої категорії геноцидних дій, що дозволить ефективніше переслідувати винних, усунути правові невизначеності та сприятиме розширенню правового підходу до захисту жертв геноциду.

Наголошується, що геноцидне зґвалтування не є випадковим актом сексуального насильства, а цілеспрямованим інструментом геноциду, що використовується для систематичного знищення певної етнічної, національної чи релігійної групи. Зґвалтування в цьому контексті застосовується стратегічно – не лише як метод терору та приниження, а й як засіб руйнування репродуктивної та соціальної структури спільноти. Таким чином, геноцидне зґвалтування є одночасно інструментом і символом ширшого наміру геноциду, що відрізняє його від інших злочинів, зокрема воєнних злочинів та злочинів проти людяності. Геноцидне зґвалтування посягає на фізичну та психологічну цілісність осіб з метою знищення ідентичності та існування певної групи.

Підкреслюється нагальність перегляду міжнародно-правових підходів до геноцидного зґвалтування як окремої та надзвичайно тяжкої форми насильства. Включення зґвалтування до переліку геноцидних дій дозволить не лише оптимізувати процеси правосуддя, а й забезпечити належне покарання таких злочинів згідно з нормами міжнародного права. Крім того, такий підхід сприятиме глибшому розумінню ролі гендерно зумовленого насильства у конфліктах та розвитку комплексних механізмів його запобігання та реагування.

Наголошується на необхідності зміни міжнародно-правового підходу до геноцидного зґвалтування та закликається до створення більш ефективних систем запобігання і покарання. Ці кроки є ключовими для зміцнення системи міжнародного правосуддя та боротьби з гендерно зумовленими злочинами у збройних конфліктах. Усвідомлення повного масштабу геноцидного зґвалтування дозволить міжнародній спільноті більш ефективно й справедливо реагувати на такі злочини, забезпечуючи підтримку жертвам та притягнення винних до відповідальності.

Ключові слова: гендерно-обумовлене насильство, геноцидне зґвалтування, міжнародні збройні конфлікти, злочин проти людяності, геноцид.

Igoshin M., Maiorova A. Classification of genocidal rape as gender-based violence in international armed conflicts

The phenomenon of genocidal rape as a separate form of gender-based violence in international armed conflicts is investigated. It examines the legal aspects of the qualification of this crime in accordance with the norms of international law. Attention is paid to the distinction between genocidal rape and other forms of war crimes and crimes against humanity. The need to include rape as a separate category of genocidal acts is substantiated, which will allow for more effective prosecution of perpetrators, eliminate legal uncertainties and contribute to the expansion of the legal approach to the protection of genocide victims. It is emphasized that genocidal rape is not a random act of sexual violence, but a purposeful tool of genocide used for the systematic destruction of a certain ethnic, national or religious group. Rape in this context is used strategically – not only as a method of terror and humiliation, but also as a means of destroying the reproductive and social structure of the community. Thus, genocidal rape is both an instrument and a symbol of the broader intent of genocide, which distinguishes it from other crimes, in particular war crimes and crimes against humanity. Genocidal rape encroaches on the physical and psychological integrity of individuals with the aim of destroying the identity and existence of a particular group.

The urgency of reviewing international legal approaches to genocidal rape as a separate and extremely serious form of violence is emphasized. The inclusion of rape in the list of genocidal acts will not only optimize justice processes, but also ensure the appropriate punishment of such crimes in accordance with international law. In addition, such an approach will contribute to a deeper understanding of the role of gender-based violence in conflicts and the development of comprehensive mechanisms for its prevention and response.

Класифікація геноцидного зґвалтування як гендерно-обумовленого насильства...

The need to change the international legal approach to genocidal rape is emphasized and calls for the creation of more effective systems of prevention and punishment. These steps are key to strengthening the international justice system and combating gender-based crimes in armed conflict. Understanding the full extent of genocidal rape will allow the international community to respond more effectively and fairly to such crimes, providing support to victims and holding perpetrators accountable.

Key words: gender-based violence, genocidal rape, international armed conflicts, crime against humanity, genocide.